

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CULTURII TUMULILOR CARPATICI. TUMULUL 1 DIN NECROPOLA DE LA BOROAIA (JUD. SUCEAVA)

de MIRCEA IGNAT

Articolul cuprinde rezultatele săpăturilor într-un singur **tumul** din necropola cu 11 tumuli de la **Boroaia, jud. Suceava**. Ritul funerar (**incineratia**) și inventarul (**ceramică**) încadrează descoperirea în **cultura tumulilor carpatici** și o datează în **sec. IV p.Chr.**

La aproximativ 2 km de centrul satului Boroaia, jud. Suceava, se află dealul numit „Mălăiște” unde, încă din perioada interbelică, s-au semnalat vestigii arheologice¹, care, prin cercetări recente, au fost atribuite culturii Starčevo-Criș². Tot în această zonă s-a găsit întâmplător o seceră de bronz³. Dar monumentele care au atras cel mai mult atenția localnicilor au fost mai multe movile risipite pe pantele line de nord-est ale dealului amintit, în locul numit „Tolan”. Aici, cu ani în urmă, localnicii au observat numeroase movile, dispărute cu timpul din pricina arăturilor adânci ce au început a fi practicate acum patru decenii. La data cercetărilor noastre (septembrie 1982) se mai distingeau încă 11 tumuli (fig. 1), dar este foarte probabil să fi fost mai mulți, deoarece din loc în loc apar împrăștiate pietre arse, urme de arsură și mici fragmente ceramice. Nici cei 11 tumuli nu s-au conservat mulțumitor, fiind mult aplatizați prin arătură. Spre marginea satului, la o distanță de 350 m de grupul celor 11 tumuli, se mai păstra o movilă izolată (în dreptul gospodăriei lui Gheorghe Zăbavă), de dimensiuni mari (diametrul 24 m și înălțimea de 1,10 m), despre care nu avem indicii că ar aparține tot acestei necropole.

Din grupul de 11 tumuli s-a cercetat numai unul – T. 1 – cu diametrul de 10 m și înălțimea de 0,6 m. Structura sa, cu toate deranjamentele sesizate (o adâncitură chiar în centru), este una obișnuită (fig. 2). Pe vechiul nivel de călcare (un sol galben-cafeniu, amestecat cu prundiș), s-a observat în mijlocul tumulului un strat de pământ negru, gros de aproximativ 20–25 cm, cu diametrul de cca 5 m; acesta a fost adus din altă parte, probabil de pe teritoriul așezării Criș, astfel explicându-se găsirea în el a unor piese de silex neolitice. Deasupra acestui strat se aflau bucăți de pământ ars, cărbune, cenușă, pietre arse și, ici-colo, fragmente ceramice, oase incinerate, ca și câteva bucăți mărunte de sticlă topită. Grosimea

¹ V. Ciurea, *Preistoria. Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi)*, București, 1931, p. 31–32.

² N. Ursulescu, Suceava 10, 1983, p. 298.

³ M. Ignat, Suceava 20, 1993, p. 375.

acestei depuneri este neuniformă; acolo unde ea s-a distins are numai câțiva centimetri. Evident, avem de-a face cu resturile rugului funerar. Peste această depunere s-a adăugat un strat de pământ gălbui, amestecat cu pietre, provenit din solul dimprejurul movilei și care constituie mantaua tumulului.

Pe suprafața acoperită de manta s-au distins două gropi cu materiale arheologice: una de mici dimensiuni, cu fragmente ceramice lucrate cu mâna (fig. 3/6, 7) sau la roată, din pastă fină (fig. 5/4) sau zgrunțuroasă (fig. 4/4), iar în centrul tumulului o altă groapă, de mari dimensiuni, cu contur neregulat, săracă în material arheologic. Aici s-au găsit câteva fragmente ceramice, dintre care numai unul a putut fi desenat (fig. 3/5), și mult cărbune. Menționăm că în cele două gropi nu au fost sesizate oase arse.

Materialul ceramic cel mai numeros a fost găsit pe suprafața rugului, dar și în afara lui, într-o depunere situată la nord-est de acesta. Aici s-au găsit fragmente ceramice, oase incinerate și cenușă, dar nici o urmă de ardere pe loc. Nu putem explica această depunere, observațiile noastre neavând fînețea cerută.

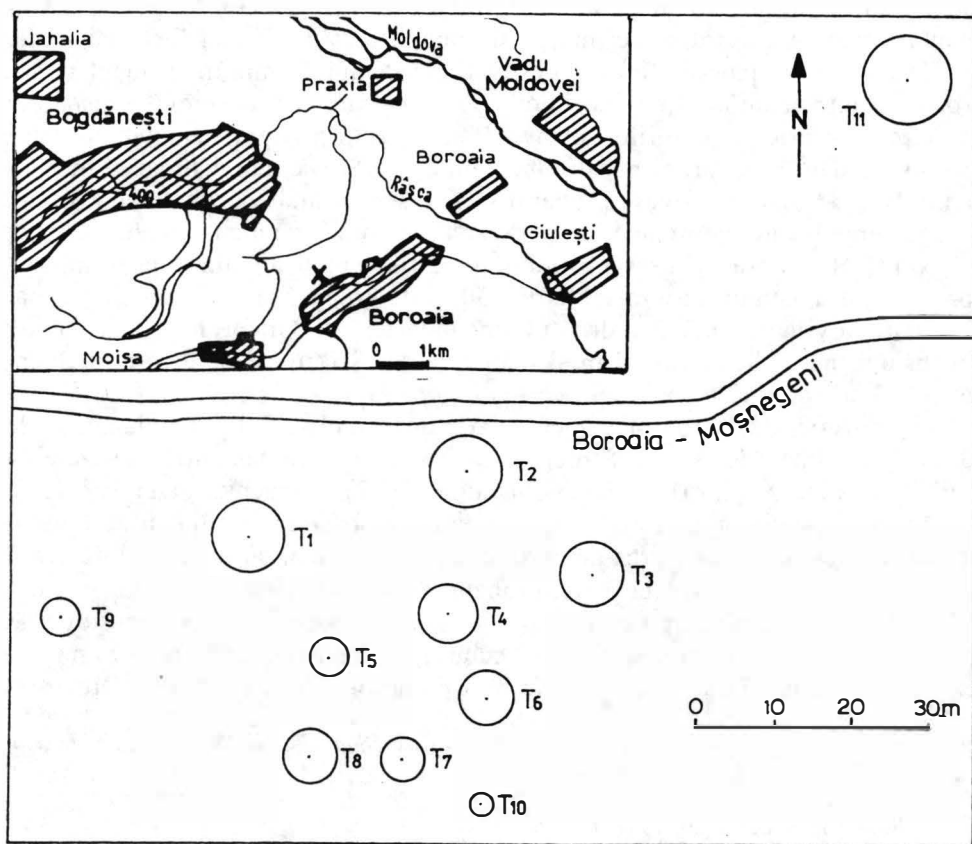

Fig. 1. Boroaia, jud. Suceava. Amplasarea și planul necropolei tumulare.

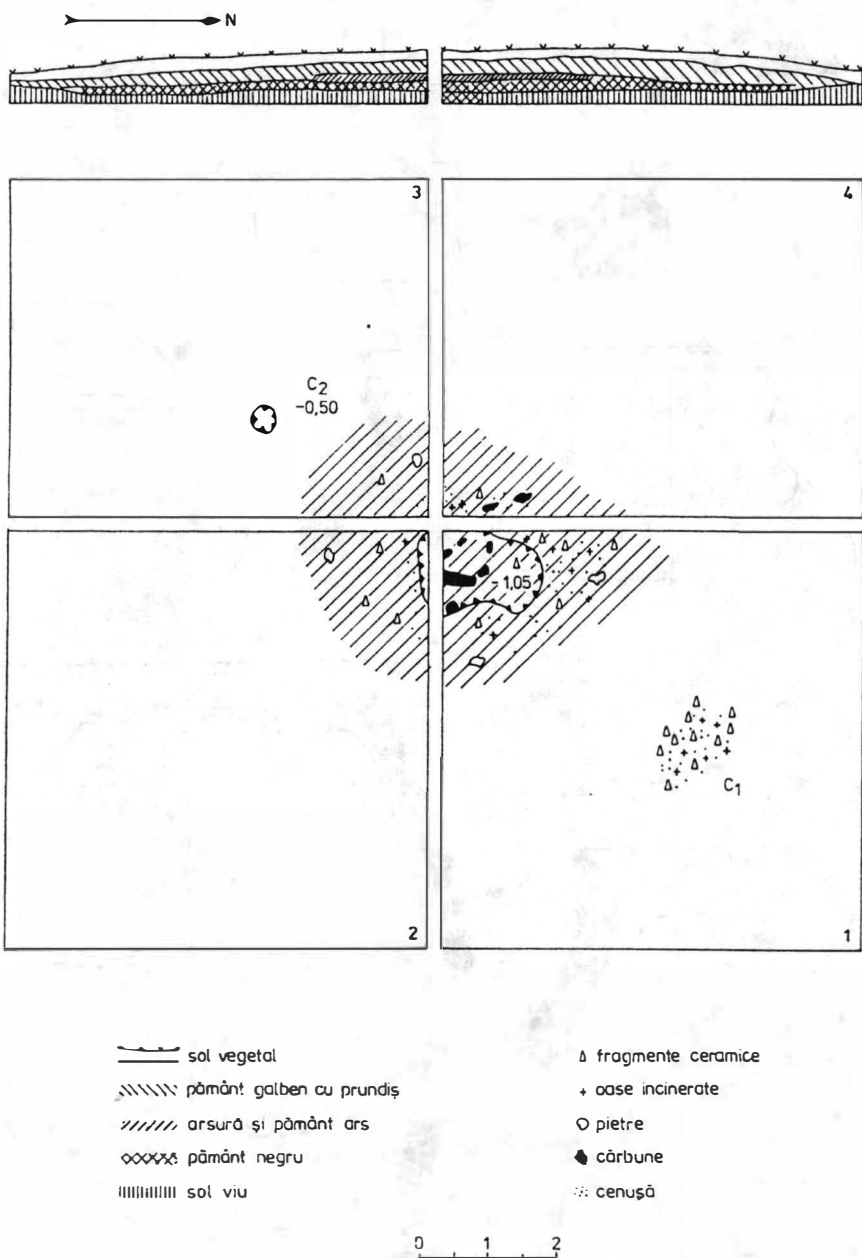

Fig. 2. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Plan și profil.

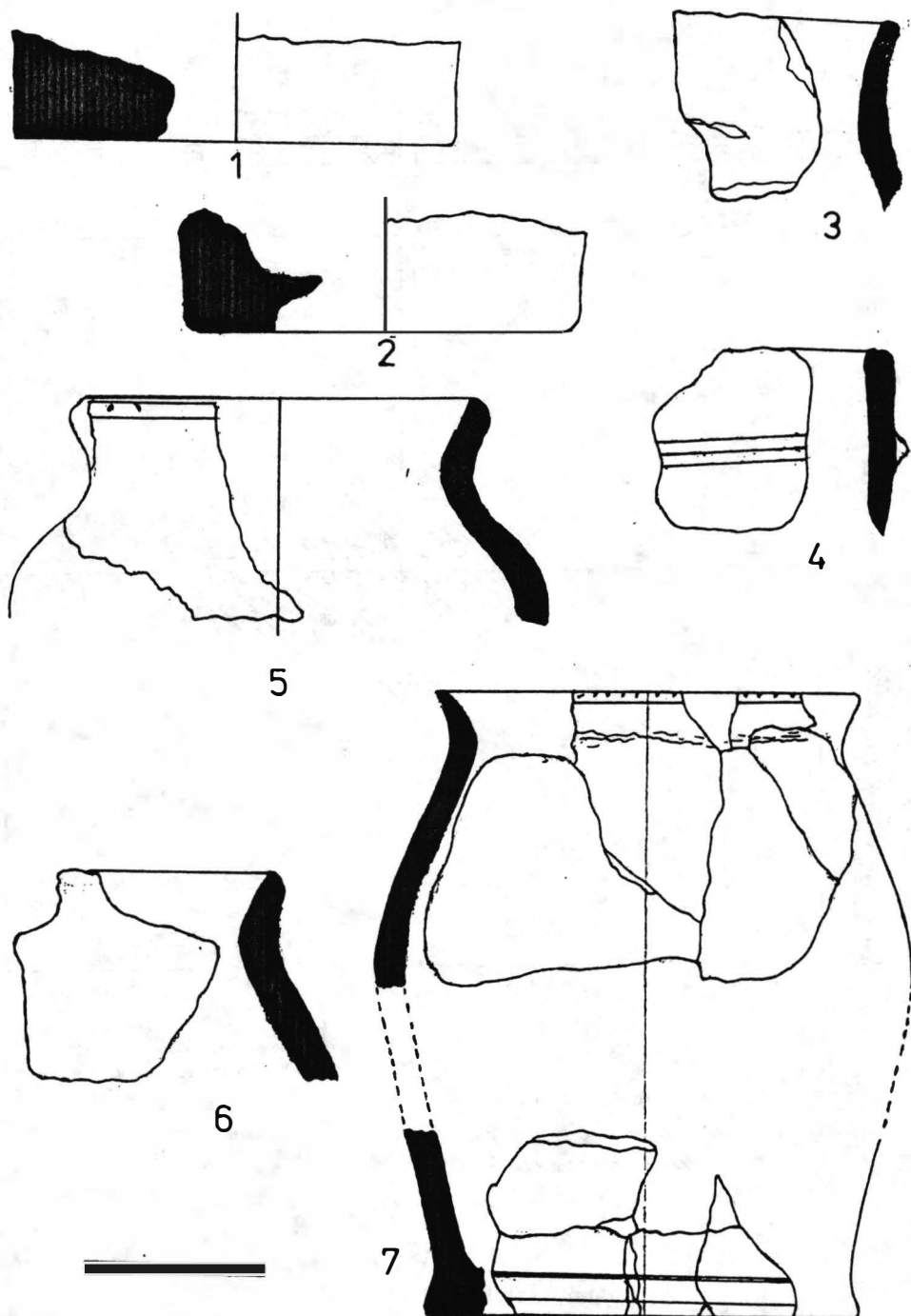

Fig. 3. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Ceramică lucrată cu mână.

Din aceste date sumare reiese limpede că ritul funerar practicat era cel al incinerăției pe locul ridicării tumulului, caracteristică, între altele, culturii tumulilor carpatici.

Singurul material arheologic pe care ne putem baza pentru încadrarea culturală și cronologică a necropolei este ceramica. După cum știu toți cei care au intrat în contact cu ceramica din acest fel de tumuli, studiarea materialului întâmpină dificultăți deosebite din cauza fragmentării excesive, ca urmare a ritualurilor funerare – spargerea intenționată a vaselor (vizibilă pe unele fragmente) sau arderea rituală (sunt și fragmente vitrificate) –, dar și a friabilității pastei în cazul unor categorii ceramice. Cu toate acestea, am reușit să determinăm în jur de 28 de forme de vase, dintre care numai câteva au putut fi reconstituite grafic.

După tehnica de modelare, se disting două categorii principale: ceramica lucrată cu mâna, redusă cantitativ (aproximativ 17%), și ceramică lucrată cu roata, care, la rândul ei, este de două feluri: zgrunțuroasă (7%) și fină, din diverse categorii de pastă, predominantă cantitativ (75%).

Ceramica lucrată cu mâna ar putea fi împărțită, după pastă, în două specii: una mai densă și alta mai poroasă, ambele având ca degresant cioburi pisate și microprundișuri. Arderea inegală, fie la confectionare, fie cea rituală, a determinat un aspect diferit al fragmentelor de vase, chiar și al celor care se lipsesc.

Din tot ce s-a conservat putem deduce că s-a folosit o singură formă de vas lucrat cu mâna și anume *vasul borcan*. Tipologic se disting două tipuri: cel cu marginea dreaptă (un singur exemplar, fig. 3/4) și cel cu marginea evazată, cu buza rotunjită (fig. 3/5, 6) sau cu buza dreaptă (fig. 3/3, 7). Ultimul tip, predominant cantitativ, cuprinde vase bitronconice mult rotunjite și cu gâtul bine conturat, cu mai multe variante. Fundurile vaselor lucrate cu mâna sunt de forme diferite: drept, masiv, foarte gros (fig. 3/1), rotunjit, modelat îngrijit (fig. 3/2), ori cu baza lătită, scoasă în afară (fig. 3/7). Ca ornamente s-au putut observa: brăul continuu (fig. 3/4) sau mici alveole dispuse pe buza vaselor (fig. 3/7).

Ceramica zgrunțuroasă sau „ciment” este ilustrată la Boroaia prin fragmentele a două vase a căror pastă este diferită. Primul vas (fig. 4/4), modelat neglijent dintr-o pastă cu foarte multe microprundișuri care răzbat și pe suprafața lui, are o culoare maronie spre cenușiu, cu pete roșiatice sau negre de la arderea rituală. Cel de-al doilea vas (fig. 4/5) are degresantul bine pisat, o modelare îngrijită, suprafața de culoare maroniu-cenușie spre cărămiziu. Ambele sunt vase borcan cu buza răsfântă, corpul rotunjit și fundul plat. La cel de-al doilea vas se distinge clar pe marginea interioară șanțuirea pentru capac.

Ceramica din pastă fină are o mare varietate de forme, compoziții ale pastei și nuanțe coloristice, care, din cauza arderii secundare, sunt și mai greu de precizat. Cantitativ predomină două specii: una reprezentată de vase din pastă cretoasă, de culoare roșie sau cenușie, și alta, aproximativ la fel de numeroasă, de vase din pastă densă, cu mult nisip în compoziție, cu suprafața mai aspră, de culoare cenușie.

Precizarea formelor vaselor lucrate cu roata de la Boroaia întâmpină serioase dificultăți. Cu toate acestea s-au distins în mod cert șapte forme ceramice, dar, surprinzător, între acestea lipsesc străchinile, atât de frecvente în mai toate celelalte

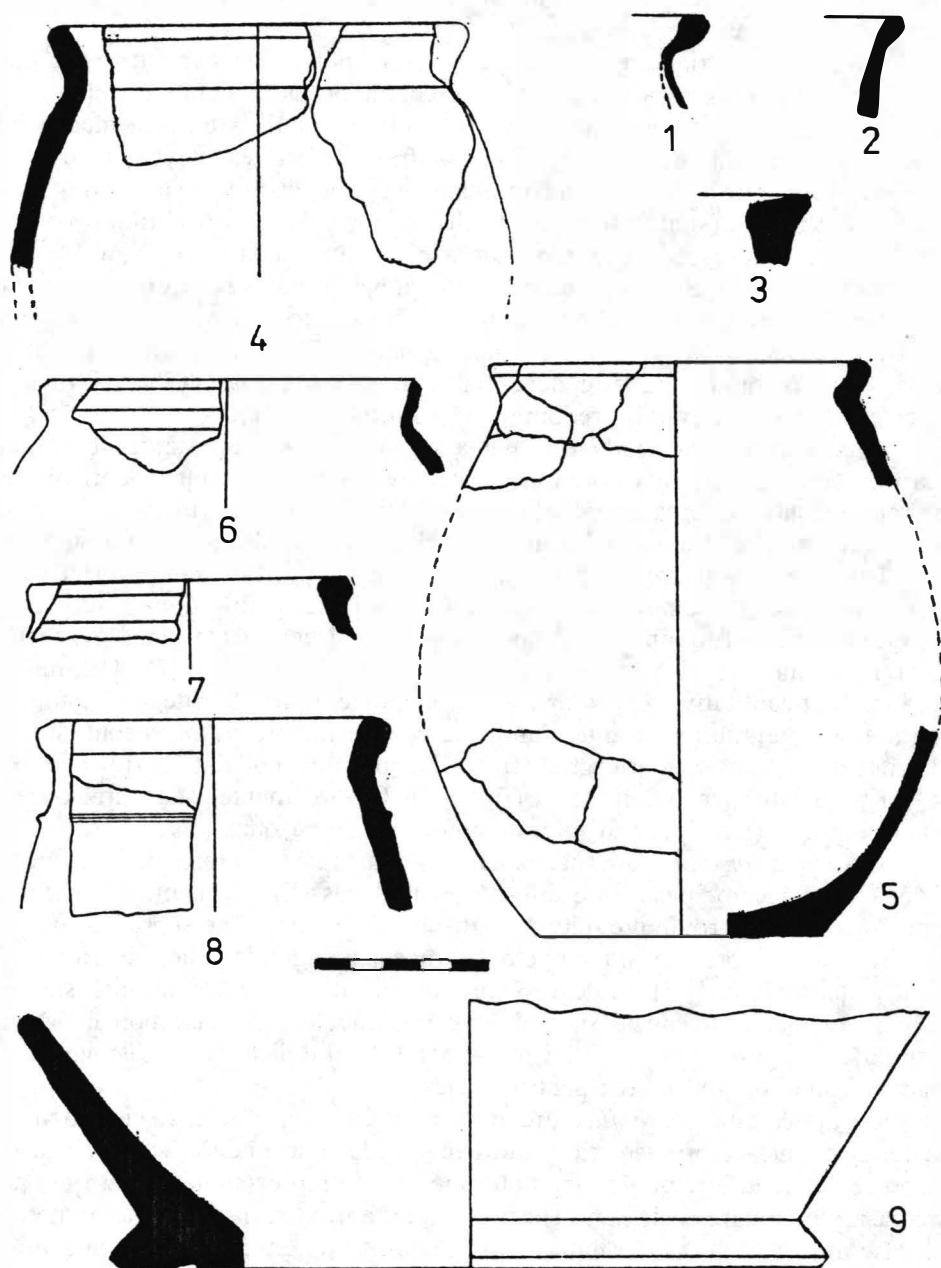

Fig. 4. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Ceramică lucrată cu roata din pastă zgrunțuroasă (4, 5), din pastă fină, densă, cenușie (2, 7-9) și din pastă cretoasă, roșie (1, 6) și cenușie (3).

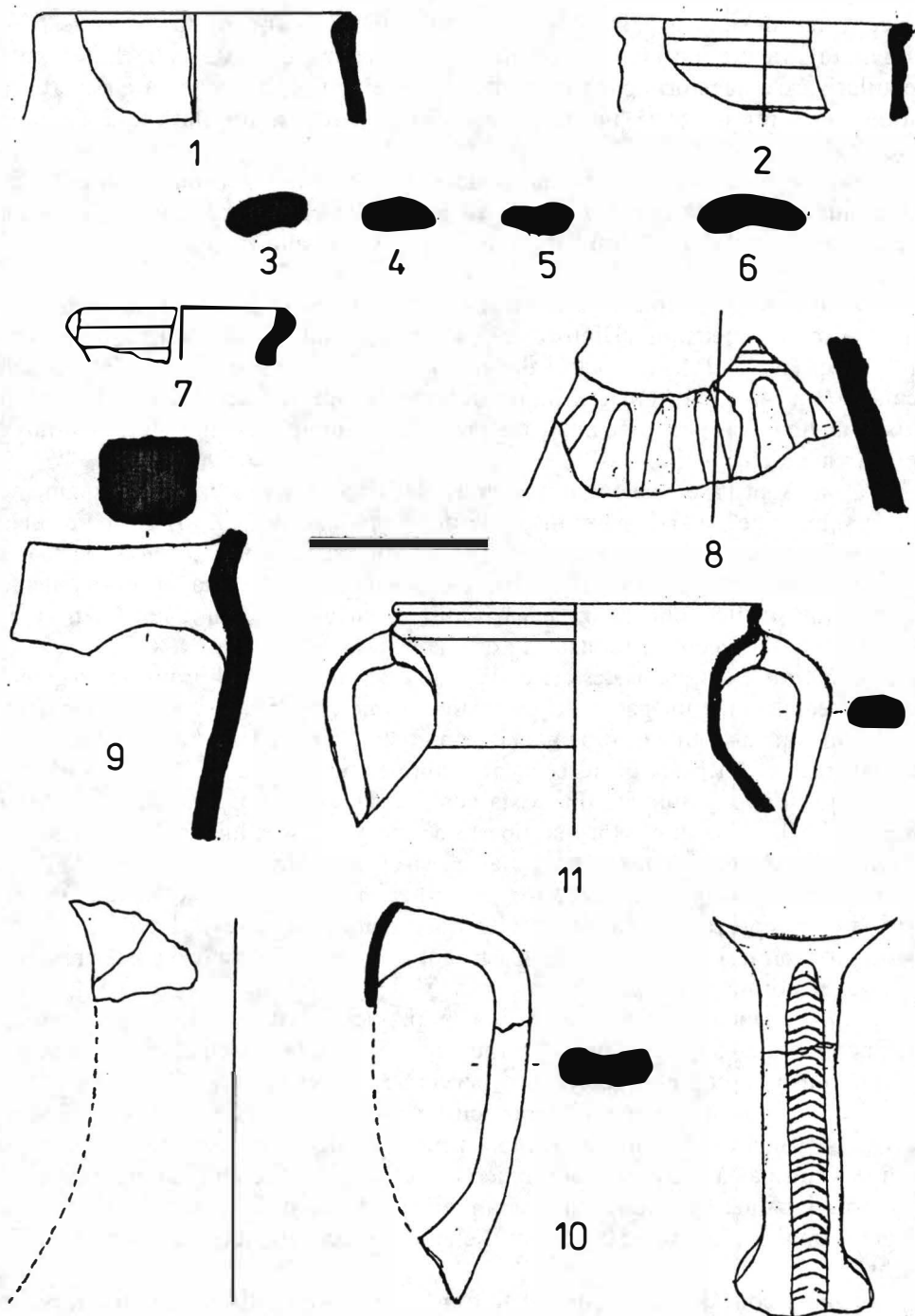

Fig. 5. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Ceramică lucrată cu roata din pastă densă, cenușie (1, 3, 5, 7-9) și din pastă cretoasă, cenușie (11) și cărămizie (2, 4, 6, 10).

descoperiri, deși câteva fragmente ar putea indica și prezența lor (fig. 7/7). În general, vasele lucrate la roată au funduri inelare, dar este vizibilă tendința de aplatizare a acestora, până la modelarea unei simple șanțuiri care sugerează numai o astfel de bază inelară. Câteva vase au fundul plat. Iată formele principale:

Vas de provizii – formă reprezentată de baza masivă a unui vas de mari dimensiuni, din pastă densă, cenușie, cu miezul de culoare cărămizie (fig. 4/9). Profilul ar sugera această formă, deși nu au fost găsite alte fragmente din corp sau margine.

Vase borcan. Forma este atestată de fragmentele a șase margini, indicând vase de mici dimensiuni. Dintre acestea, trei sunt din pastă cenușie, densă, cu mult nisip (fig. 4/2, 7–8), și trei din pastă cretoasă, cărămizie (fig. 4/1, 6) sau cenușie (fig. 4/3). Se remarcă îngroșarea marginilor și fațetarea buzelor, ca și existența unui vas ars oxidant, care prezintă pe marginea interioară șanțuirea pentru capac (fig. 4/1).

Căni. Sunt vasele cele mai numeroase la Boroaia, reprezentate de fragmente de gât și margine, ca și de patru torți diferite ca secțiune (fig. 5/3–6). Între profilele de găuri asociate cu torți se remarcă o cană din pastă cenușie, densă, cu toarta masivă, frântă în unghi drept (fig. 5/10). De asemenea, sunt atestate prin fragmente de margini și alte două căni: una cărămizie, cu gâtul ornamentat cu nervuri (fig. 5/2) și alta cenușie, cu gât cilindric (fig. 5/1).

Urcioare. Sunt sigur atestate două vase de acest tip, unul printr-un fragment de buză care indică un gât înalt, cu diametru mic (fig. 5/7), și alt fragment din gâtul tronconic al unui vas, ornamentat prin fațetare cu ove (fig. 5/8). Ambele vase au fost lucrate din pastă cenușie, dar cu compoziție diferită.

Amforidion. Vasul este din pastă cenușie, cretoasă, cu pete cărămizii de la arderea rituală. Una dintre torți se lipește de marginea vasului, cealaltă, cu pastă, profil și dimensiuni identice, arată clar că vasul avea două torți (fig. 5/11).

Castron. Vasul, de tipul celor cu marginea în formă de T, este de dimensiuni mari și este reprezentat prin mai multe fragmente, între care și două torți. Avea foarte probabil trei torți (fig. 6/12). Castronul a fost modelat dintr-o pastă cretoasă, cărămizie. Forma este tipică pentru sec. IV p.Chr.

Boluri. Două vase de dimensiuni mici, lucrate cu îngrijire, dintr-o pastă fină, acoperită cu slip, unul având corpul rotunjit (fig. 6/10), celălalt cu marginea dreaptă, cu o carenă pronunțată și o nervură în relief (fig. 6/11).

Repertoriul ornamental al ceramicii lucrate cu roata este sărac, constând în nervuri și caneluri, la care se adaugă urmele de decor lustruit pe fragmentele unui vas din pastă cretoasă, cărămizie (fig. 6/3, 5–7), exciziile triunghiulare de pe toarta în bandă lată a unei căni cărămizii (fig. 5/10) și, în fine, fațetarea în ove pe gâtul unui urcior (fig. 5/8), ultimul element fiind caracteristic pentru sec. IV p.Chr.

Ținând cont de materialul arheologic limitat cantitativ și unilateral, redus numai la ceramică, apreciem că necropola de la Boroaia poate fi atribuită culturii tumulilor carpatici și se datează în sec. IV p.Chr. Totodată, fără a căuta

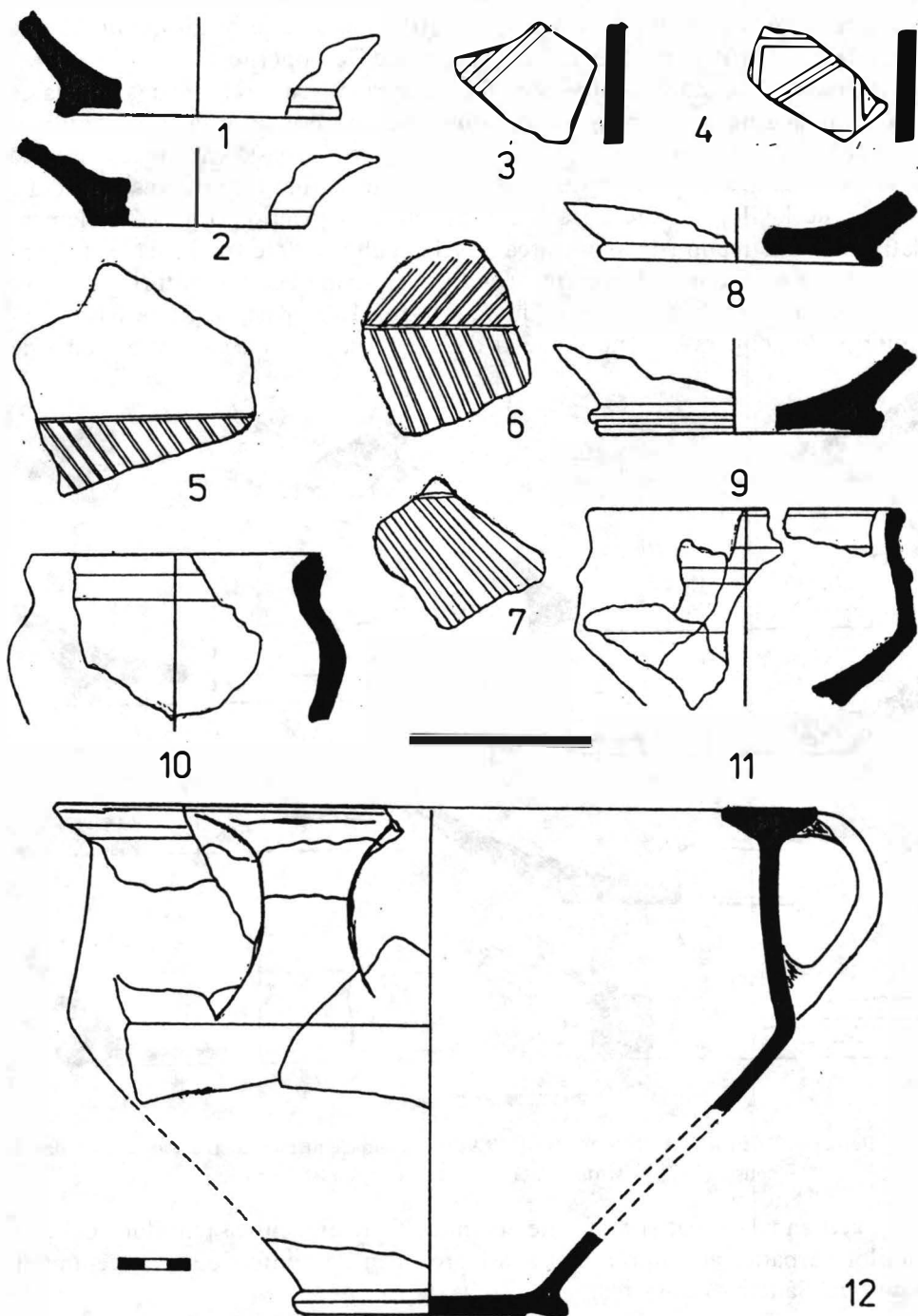

Fig. 6. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Ceramică lucrată cu roata din pastă fină, densă, cenușie (4, 10-11) și din pastă cretoasă cenușie (1, 8) și roșie (2-3, 5-7, 9, 12).

precizări în ceea ce privește etnicul culturii, este necesar să discutăm câteva aspecte privind categoriile și formele ceramice descoperite aici.

Ceramica lucrată cu mâna este greu de încadrat cultural pe baza a ceea ce avem, și în acest caz ne lipsește certitudinea pe care o manifestă V. Mihailescu-Bîrliba când atribuie, în totalitate, culturii Przeworsk această categorie ceramică găsită în tumulii din zona Neamțului⁴. Este drept că unul dintre vasele lucrate cu mâna de la Boroaia are baza lătită, profilată în exterior (fig. 3/7), element relativ frecvent întâlnit în modelarea vaselor culturii Przeworsk, dar este prea puțin pentru a atribui toată ceramica lucrată cu mâna acestei culturi.

În ceea ce privește ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă, așa-numita pastă „ciment”, ea nu poate fi deosebită de cea din cultura Sântana de

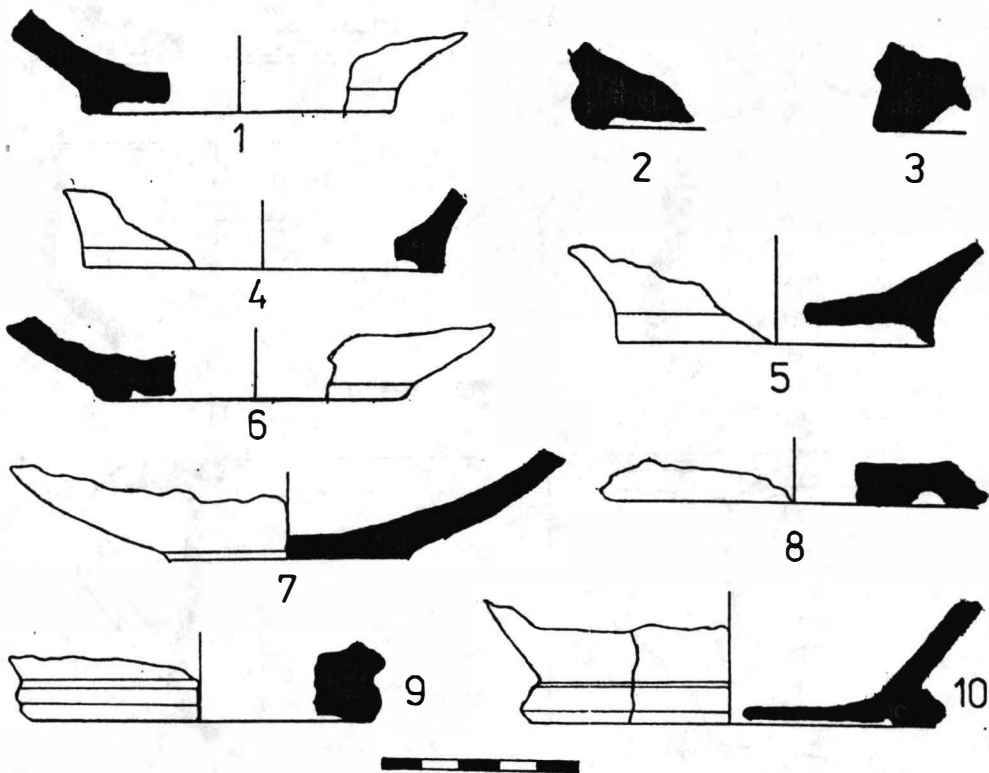

Fig. 7. Boroaia-„Tolan”. T. 1 (1-6, 8-9) și T. 9(7). Ceramică lucrată cu roata din pastă densă cenușie (1-7, 9) și din pastă cretoasă, cenușie (10) și roșie (8).

Mureș, atât ca pastă, cât și ca forme ceramice. Este evident că purtătorii culturii tumulilor carpatici au împrumutat acest procedeu de confecționare a ceramicii din cultura Sântana de Mureș.

⁴ V. Mihailescu-Bîrliba, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 115; idem, în *Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992*, București, 1997, p. 60-61.

Vasele din pastă fină sunt, cum am specificat mai sus, lucrate din două categorii de pastă: una densă și alta de factură cretoasă, ambele atestate în proporții aproximativ egale. Din pastă cretoasă cenușie sau roșie s-au realizat vase ale căror forme ne conduc către ceramica din secolele anterioare, cea a culturii carpice, ca de altfel și cantitatea apreciabilă de ceramică roșie. Ceramica densă, cu mult nisip în pastă, cuprinde forme care pot fi legate tipologic tot de cultura carpică, dar de cele mai multe ori de cultura Sântana de Mureș.

În situația dată de tumulul de la Boroaia nu avem ceramică romană de import, atât de evidentă în necropolele din zona Neamțului⁵. Sunt câteva profile de vase, între care și un amforidion, care imită forme romane, dar acestea sunt prezente și în cultura Sântana de Mureș, chiar și în complexe mai vechi, cele ale culturii carpice⁶.

Materialul arheologic limitat cantitativ nu ne îngăduie să ajungem la încheieri ferme, totuși subliniem că ceramica din tumulul de la Boroaia atestă amestecul mai multor specii ceramice care se leagă tipologic de cultura carpică, iar altele care sunt sigur împrumutate din cultura Sântana de Mureș. În cazul de față nu sunt evidente preluări directe din lumea romană și nici prezențe indiscutabile ale culturii Przeworsk.

Cantitatea modestă a materialului nu ne îngăduie prea multe discuții, dar investigațiile de la Boroaia semnalează existența unei noi necropole a culturii tumulilor carpatici, situată mai la nord de cele trei din împrejurimile Neamțului, cercetate de V. Mihailescu-Bîrliba⁷. Aceasta dovedește că zona submontană din nordul Moldovei a fost cuprinsă în aria acestei culturi, fapt atestat de altfel și de tumulii de la Botoșana, unde cultura aceasta a fost semnalată pentru prima dată pe teritoriul României⁸ și, recent, de o altă necropolă identificată prin cercetări de teren la Valea Moldovei⁹.

Având în vedere tocmai această arie de răspândire a culturii tumulilor carpatici în zona submontană, acum din ce în ce mai bine conturată, arie situată în contact nemijlocit cu spațiul culturii Sântana de Mureș, credem că nu se poate înțelege nuanțat situația din sec. IV p.Ch. decât prin cercetarea, în paralel, a celor două culturi, între care au avut loc numeroase fenomene de aculturație. Cu toate acestea, cultura tumulilor carpatici și-a păstrat individualitatea, prin ritul și ritualul funerar – incinerarea pe locul ridicării tumulului –, dovedind astfel un conservatorism accentuat¹⁰.

⁵ *Ibidem*, p. 61.

⁶ Unele forme ceramice de la Boroaia (vase borcan, câni, urcioare sau amforidionul) sunt apropiate tipologic de vasele din complexe carpice târzii, cum sunt cele de la Zvorâștea – material inedit.

⁷ Alături de lucrările citate la n. 4, vezi și Dacia, N. S. 24, 1980, p. 181–207.

⁸ D. Gh. Teodor, *Civilizația romană la est de Carpați în sec. V–VII e.n. Așezarea de la Botoșana–Suceava*, București, 1984, p. 18–19. Din 12 movile s-au cercetat numai trei – material inedit.

⁹ Cercetări de suprafață ale autorului.

¹⁰ A judeca atribuirea etnică a culturii numai după materialele ultimei faze din evoluția ei, fără a lua în considerare cele timpurii și a le ignora pe cele din așezări prezintă carențe metodologice. În acest sens, descoperirile din bazinul Tisei Superioare sunt de o mare importanță (V. Kotigoroško, *Ținuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tène și romană)*, București, 1995, p. 122–132), la fel ca și cele care le precedă, cum ar fi necropola tumulară de la Zemplin – cf. M. Ignat, în *Spațiul nord-est carpat în mileniul întunecat*, Iași, 1997, p. 38.

În încheiere, ne exprimăm convingerea că ne aflăm în fața unui amestec de elemente culturale și că departajarea lor este mai mult decât dificilă, situație caracteristică secolului al IV-lea p.Chr., când culturile arheologice sintetizează elemente de o mare diversitate. Din acest motiv atribuirile etno-culturale nu sunt sigure, impunându-se, cu prioritate, studierea așezărilor și a cronologiei interne a culturii tumulilor carpatici.

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE LA CULTURE DES TUMULI CARPATIQUES. LE TUMULUS N° 1 DE LA NÉCROPOLE DE BOROAI A (DÉP. DE SUCEAVA)

RÉSUMÉ

On présente les résultats des fouilles archéologiques portant sur un seul tumulus de la nécropole de Boroaia (dép. de Suceava), composée de 11 tumuli. Le rituel funéraire – l'incinération sur place – tout comme le mobilier céramique permettent d'attribuer cette découverte à la culture des tumuli carpatiques. Le tumulus fouillé date du IVe siècle ap. J.-C.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Boroaia, dép. de Suceava. Emplacement et plan de la nécropole tumulaire.

Fig. 2. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Plan et profil.

Fig. 3. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Céramique modelée à la main.

Fig. 4. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Céramique tournée à pâte ayant l'aspect du ciment (4, 5); à pâte fine, grise, dense (2, 7-9); à pâte rouge ayant l'aspect de la craie (1, 6) et grise (3).

Fig. 5. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Céramique tournée à pâte dense et grise (1, 3, 5, 7-9), à pâte ayant l'aspect de la craie, grise (11) et brique (2, 4, 6, 10).

Fig. 6. Boroaia-„Tolan”. T. 1. Céramique tournée à pâte fine et dense et grise (4, 10-11); à pâte ayant l'aspect de la craie, grise (1, 8) et rouge (2-3, 5-7, 9, 12).

Fig. 7. Boroaia-„Tolan”. T. 1 (1-6, 8-9); T. 9 (7). Céramique tournée à pâte dense, grise 1-7, 9) et à pâte ayant l'aspect de la craie, grise (10) et rouge (8).